
”מלחמה לה’ בעמלק מדור דור”

ישראל ועמלק • מלחמת משה בעמלק ברפידים • מלחמת
מרדכי בהמן • תשלום השם והכסא

ישראל ועמלק

יחיד ומיוחד הוא מעמדו של עמלק בישראל. השנאה של עמנו לעמלק והמצווה שנצטוונו להשמידו, לא מצינו לה אח ורע במקרא: ”כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים... כי יד על כס יה מלחמה לה’ בעמלק מדוד דור” (שמות יז, יד-טז); ”והיה בהניח ה’ אלוקיך לך... תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח” (דברים כה, יט); ”ראשית גויים עמלק ואחריתו עדי אובד” (במדבר כד, כ).

וכמה גדולה התמיהה: וכי איומה היתה מלחמתו של עמלק מגזרות פרעה שגזר על ישראל ”כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו” (שמות א, כב)? והרי גם על עמון ומואב לא נאמר אלא ”גם דור עשירי לא יבוא להם בקהל ה’” (דברים כג, ד)?! בעל כורחנו שיסוד המאבק אינו מתחיל ברפידים, ואף אינו מסתיים שם; מאבק זה חורג מתחום היחסים הרגילים שבין אומה לחברתה, הוא שייך לתחום המטפיסי ומגיע עד לכיסא הכבוד:

אמר ר’ שמעון: וכי קלה היא בעיניך מלחמת זה עמלק, בוא וראה,

מן היום שברא בו העולם עד הזמן ההוא, ומן הזמן ההוא עד שיבוא מלך המשיח; ואפילו בימי גוג לא תהיה מלחמה כזו, ולא בשביל שחיילות גבורים ורבים, אלא בשביל שבכל הצדדים של הקב"ה היתה מלחמה זו (זוהר, פרשת בשלח, דף סה ע"ב; בתרגום).

ואף ישראל בשעה שנלחמו בעמלק, בשני מישורים נלחמו: בעולם של מעלה ובעולם של מטה.

וכי מה ראה משה שסילק עצמו ממלחמה ראשונה זו שצווה הקב"ה? אלא משה, אשרי חלקו, שהסתכל והבין שרש הדבר. אמר משה: אנא אזמין גרמי להיאי קרבא דלעילא, ואנת יהושע זמין גרמך לקרבא דלתתא (שם).

ובמאבק זה מגלה הקב"ה את מלכותו בעולם: "נשבע הקב"ה שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק כולו. וכשימחה שמו, יהיה השם שלם והכסא שלם" (רש"י, שמות יז, טז; ומקורו במדרשים רבים).

רשאים אנו אפוא להניח, שמלחמה זו אינה רק מלחמה של עם בעם, אלא של מהות במהות. עמלק התנגד לבשורה שהביאו ישראל לעולם. הוא לחם במלכות ה', והכריז מלחמה על מעמדו של ה' כבורא, כמשגיח ומנהיג הבריאה. שירת הים לא היתה שירת גאולתם של ישראל בלבד, אלא שירת גילוי יד ה' בהויה. "שירה חדשה שבחו גאולים לשמך הגדול על שפת הים. יחד כולם הודו והמליכו ואמרו ה' ימלוך לעולם ועד". וזה עניינם של כל הנסים והנפלאות שהתלוו ליציאה ממצרים: "למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ" (שמות ח, יח); "למען תדע כי אין כה' אלוקינינו" (שם שם, ו); "בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ" (שם ט, יד); "ואולם בעבור זאת העמדתך, בעבור הראותך את כוחי ולמען ספר שמי בכל הארץ" (שם ט, טז).

הזיקה בין הבורא לעולם, אינה מתגלה רק בהתערבותו של הבורא בהתרחשויות ההיסטוריות, אף לא בשליטתו המוחלטת בבריאה בלבד, אלא בקשר החיוני, המוסרי והנשמתי שבינו לאדם. קשר זה מתגלה בשתיים, בתורה ובתפילה. התורה היא דבר ה' לאדם, והתפילה היא דבר האדם אל הבורא - ובשניהם מתגלה הייחוד הישראלי: "כי מי גוי גדול

אשר לו אלוקים קרובים אליו כה' אלוקינו בכל קראנו אליו. ומי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת אשר אנכי נותן לפניכם היום" (דברים ד, ט-ז).

מעמד הר סיני היווה נדבך חשוב בגילויי התקרבותו ושייכותו של האלוקים לעולם. "ויגד משה את דברי העם אל ה'" (שמות יט, ט), "תשובה על דבר זה שמעתי מהם שרצונם לשמוע ממך. אינו דומה השומע מפי שליח לשומע מפי המלך, רצוננו לראות את מלכנו" (רש"י שם). ואמנם ה' ירד על הר סיני לעיני כל העם, וכולם ראו שאלוקים ידבר את האדם; אך באותה שעה התגלה גם דבר מופלא יותר, שאלוקים מקשיב לקול האדם. "משה ידבר והאלוקים יענו בקול" (שמות יט, יט) - "יש בזה תוספת הדרגה, כי היה ה' עונה לדברי משה, וזה יותר מעלה ממה שהיה ה' המדבר תחילה ויענהו משה" (אור החיים שם, שם).

ואכן ביציאת מצרים החל התהליך הארוך של גילוי מלכות ה' בעולם, תהליך שיימשך עד אחרית הימים. "והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות, ונהרו אליו כל הגוים. והלכו עמים רבים ואמרו: לכו ונעלה אל הר ה', אל בית אלוקי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו; כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים" (ישעיהו ב, ג-ג). "אליך גוים יבואו מאפסי ארץ, ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו, הבל ואין בס מועיל" (ירמיהו טז, יט). על כן מובנת שאלתו-התרסתו של פרעה בראשית התהליך, "מי ה' אשר אשמע בקולו... לא ידעתי את ה'" (שמות ה, ב).

גם אחרי יציאת מצרים לא התעלו העמים כולם ולא הפיקו את הלקח הנדרש. אעפ"כ הם לא יכלו להתעלם מהגורם החדש שהופיע מתוך החושך שבעולם האילי; נבוכים היו, נדהמים אף רוגזים, אך דוממים. "שמעו עמים ירגזון, חיל אחז יושבי פלשת, אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד, נמוגו כל יושבי כנען, תפול עליהם אימתה ופחד, בגדול זרועך ידמו כאבן" (שמות טו, יד-טו). רק יתרו שמע ולא פחד, אלא שמע ובא, והריהו ראשית התגשמות החזון המשיחי: "וישמע יתרו... את כל אשר עשה אלוקים למשה ולישראל עמו... עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים" (שם יח, א-יא).

האחד היוצא מכלל האומות היה עמלק. אף הוא שמע ובא, אך הוא בא להילחם: "וילחם עם ישראל ברפידים" (שמות יז, ח) בניגוד לאומות שאחזן רעד, נאמר על עמלק "ולא ירא אלוקים" (דברים כה, יח). לא רק שהוא הפגין שחצנות כלפי הגילויים האלוקיים, אלא ניסה להרגיע ולחזק את שאר האומות, שכביכול, אין השגחה אלוקית בעולם. ודרשו חז"ל "לץ תכה" (משלי יט, כה) - זה עמלק' (ילק"ש יתרו, רסח), "שהיו כל האומות יראים להלחם בכס, ובא זה והתחיל, והראה מקום לאחרים. משל לאמבטי רותחת שאין כל בריה יכולה לירד לתוכה, ובא בן בליעל אחד וקפץ וירד לתוכה, אעפ"י שנכוה, הקרה אותה בפני אחרים" (מובא ברש"י, דברים כה, יח). מטרתו של עמלק היא להילחם בהשפעתה של יציאת מצרים ולמנוע את הגילויים הנוספים שבמעמד הר סיני. מלחמתו היא כנגד התכנית האלוקית שבבריאה, "עמלק שונא את ההשגחה תכלית שנאה" (העמק דבר, שמות יז, יד), וביסודו של דבר מלחמתו היא כנגד האלוקים בעצמו. לפיכך - "מלחמה לה' בעמלק מדור דור" (שמות יז, טז).

עמלק הוא השורש לשנאת ישראל והאלוקים מאז ועד אחרית. "כי הנה אויבך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש, על עמך יערימו סוד ויתיעצו על צפוניך, אמרו לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד, כי נועצו לב יחדיו עליך ברית יכרותו" (תהילים פג, ג-ו). ישראל ועמלק ניצבים משני צדי המתרס, שניהם עמודים ויסודות בבריאה: ישראל - "קודש ישראל לה' ראשית תבואתה" (ירמיהו ב, ג) עמלק - "ראשית גויים עמלק" (במדבר כד, ט); ישראל - מקור האמונה "ויאמן העם", "ויאמינו בה' ובמשה עבדו"; עמלק - מקור הכפירה, "ולא ירא אלוקים". באמת, שנאתו של עמלק אינה מתחילה מיציאת מצרים, אלא עוד לפני היותנו לעם הטביע שנאה זו במשפחתו. עמלק הוא בן בנו של עשו, "ותמנע היתה פלגש לאליפז בן עשו ותלד לאליפז את עמלק" (בראשית לו, יב). "אמר עשו לעמלק: כמה יגעתי להרוג את יעקב ולא ניתן בידי. תן דעתך לגבות נקמתי" (ילקוט שמעוני חוקת, תשטז). "ויבוא עמלק, מה ראה עמלק לבוא להלחם עם ישראל, כדי לנקום נקמת עשו זקנו"*.

* מדרש לקח טוב. הובא בספר תורת שלמה, שמות יז פיסקא מח, וע"ש הרחבה בהערות.

אך טעות היא לחשוב, שהשנאה של עשו ליעקב החלה בגין גניבת הברכות, שהרי עוד לפני צאתם לאוויר העולם נאמר עליהם: "ויתרוצצו הבנים בקרבה" (בראשית כה, כב), ודרשו: "כשהיתה עוברת על פתחי תורה של שם ועבר, יעקב רץ ומפרכס לצאת, עוברת על פתחי ע"ז, עשו מפרכס לצאת" (מובא ברש"י שם). ועוד דרשו: "מתרוצצים זה עם זה ומריבים בנחלת שני עולמות" (שם); והתפרש לה לרבקה בנבואה: "שני גויים בבטןך ושני לאומים ממעיך יפרדו" (שם כה, כג). גדולה מזו, יסודו של המאבק נעוץ בראשית הבריאה, משעה שהנחש הסית את אדם וחוה, שיאכלו מן עץ הדעת. את עונשו של הנחש "ואיבה אשית בינך ובין האשה ובין זרעך ובין זרעה" (בראשית ג, טו), דרשו חז"ל: "'בין זרעך' - אלו עובדי האלילים, 'ובין זרעה' - אלו ישראל" (זוהר, חיי שרה קכד, ע"א); "ונשכו הנחש" (עמוס ה, יט) זה אדום, שנאמר (ירמיהו מו, כב): "קולה כנחש ילך" (אסתר רבה בפתחה, אות ה).

והמאבק נמשך בין יעקב ועשו: "ויהי עשו איש יודע ציד" (בראשית כה, כז), תרגם אונקלוס: "גבר נחשירכן", שהיה נחש חקוק על ירכו (הובא בפי' יונתן: "והציוני גורס שני מלות - נחש ירכן. שהיה סימן נחש על ירכו של עשו, לרמוז כי הוא מסטרא דנחש, כמ"ש הזוהר). "תא חזי: בגין דאתמשך עשו אבתריה דההוא נחש, אזיל עמו יעקב בעקימא (= בערמה, "בא אחיך במרמה") כנחש, דאיהו חכים ואיהו אזיל בעקימו. כד"א (= כמה דאת אמר) והנחש היה ערום... מאי טעמא? משום דכתיב ועם עקש תתפתל. ולכן לא הוצרך אברהם להתנהג בעקמימות ולא יצחק, משום שעשו שהוא מסטרא של אותו נחש, עדיין לא בא לעולם. אולם יעקב שהוא בעל הבית, הוצרך לקום כנגד אותו נחש" (זוהר, תולדות קלח, ע"א-ע"ב; ועי' רמב"ם ע"ז יב, יא).

מאבק זה לא יסתיים אלא באחרית הימים. כל עוד יהיה בעולם מי שלא יכיר כי ה' הוא האלוקים, זה חסרון במלכות ה', ועדיין השפעתו של עמלק קיימת בעולם. על כן נצחית היא המלחמה, ורק במחיתו של עמלק יבוא תיקון לעולם: "נשבע הקב"ה, שאין השם שלם ואין הכסא שלם עד שימח שמו של עמלק כולו. וכשימחה שמו יהיה השם שלם והכסא שלם, שנאמר: 'האויב תמו חרבות לנצח, וערים נתשת אבד זכרם המה' (תהילים ט, ז) - זה עמלק שכתוב בו: 'ועברתו שמרה נצח' (עמוס א, יא). מה כתיב בתריה? 'וה' לעולם ישב, כונן למשפט כסאו' (תהילים ט, ח). וה' לעולם ישב - הרי השם שלם, כונן

למשפט כסאו - הרי הכסא שלם" (פסיקתא רבתי יב). חסידים מפרשים: "ימלא ה' כל משאלותיך" (תהלים כ, ו) - שכל בקשותיך יהיו על מילוי השם.

על כן עומדת מלחמת עמלק בסימן המחר. ואף שמכירת הבכורה מתרחשת בהווה - "מכרה כיום את בכורתך לי" (בראשית כה לא) - אבל הניצחון יתרחש בעתיד "עד אשר אבוא אל אדוני שעירה" (בראשית לג, יד), "ולא מצינו שהלך יעקב אבינו לשעיר, אלא א"ר יודן בריה דרב, לעתיד לבוא, דכתיב 'ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשיו' (עובדיה א, כא)" (ירושלמי, עבודה זרה ב, א). וכן נאמר אצל משה "וצא הלחם בעמלק, מחר אנכי ניצב על ראש הגבעה" (שמות יז, ט), ובמלחמת דוד בעמלק "ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרת" (ש"א ל, יז). וגם במגילת אסתר הדגש מושם על העתיד - "מחר". וזה פשר שאלתה ובקשה של אסתר: "אם על המלך טוב יתן גם מחר ליהודים אשר בשושן לעשות כדת היום" (אסתר ט, ג).

כרם מצוות מחיית עמלק אינה מצווה לעצמה, היא מותנית בשתי מצוות נוספות: מינוי מלך ובניית בית המקדש. "ג' מצוות נצטוו ישראל בכניסתם לארץ: למנות להם מלך, לבנות בית הבחירה, ולהכרית זרע עמלק" (ספרי, פרשת ראה, פיסקא יז) - שכן אין לך מקום בו מתגלית מלכות ה' בארץ כמו במקדש. "ה' ימלוך לעולם ועד" (שמות טו, יח), אימתי? "מקדש ה' כוננו ידך" (שם שם, יז). ולכן נקרא שמו משכן העדות, שהוא עדות לכל באי עולם ששכינה שורה בישראל (עיין שבת כב ע"ב). על כן מאמץ עמלק את כוחותיו כדי להילחם במקדש.

כשם שהנחש אורב על פרשת דרכים, כן היה עמלק נחש רע לגבי ישראל, לארב להם על פרשת דרכים, אורב הוא למעלה לטמא המקדש ואורב הוא למטה לטמא את ישראל (עיין זוהר, ויקהל קצד, ע"ב). אבל יעקב שהוא בעל הבית הוצרך לקום כנגד אותו נחש שלא לתת לו שלטון כלל לטמא בית מקדשו של יעקב (עיין זוהר, תולדות קלח, ע"ב).

והמלך הוא המייצג את מלכות ה' בארץ, וכן נאמר אצל שלמה, "וישב שלמה על כסא ה' למלך" (דהי"א כט, כג). ולכן מופנית מלחמתו של עמלק נגד מלכותא דרקייע ונגד מלכותא דארעא, וקשורות הם ג' המצוות: "לך ה' הממלכה" (דהי"א כט, יא) - זו מלחמת עמלק" (ברכות נח ע"א).

מלחמת משה בעמלק ברפידים

רפידים נבחר כמקום המתאים ביותר לעמלק כדי לפגוע בישראל, ושני טעמים לדבר. האחד, רפיון אמונה בה', והשני. ברפידים חנו ישראל לפני שהם נסעו להר סיני לקבל את התורה. עמלק ביקש להכות בהם לפני שיתגלה לעולם המחזה הנפלא והנשגב של הקשר בין שמים וארץ, בין אלוקים ואדם. שכן "עד מתן תורה היו עליונים בעליונים ותחתונים בתחתונים, שנאמר 'השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם' (תהלים קטו, 18); אך משה עשה את התחתונים לעליונים ואת העליונים לתחתונים, שנאמר 'ומשה עלה אל האלוקים' (שמות יט, ג) - 'וירד ה' על הר סיני' (שם יט, כ)" (דברים רבה י, ב).

עמלק רצה למנוע צעד נוסף זה של מלכות ה', הוא חמד את החיים הארציים והתנגד לחיים רוחניים. ועוד, לפני מתן תורה לא היתה הכרת המלכות בהירה אף אצל ישראל, ועמלק ביקש לנצל שעה זו. שהרי ישראל אמרו על הים "ה' ימלוך לעולם ועד" (שמות טו, יח), ואמר ר' יוסי "אילו אמרו ישראל על הים ה' מ ל ך לעולם ועד, לא היתה כל אומה ולשון שולטת בהם לעולם; אלא אמרו 'ה' י מ ל ך לעולם ועד' - לעתיד לבוא" (מדרש שכל טוב, שמות טו, יח). ואכן בעת התגלות רגעי חולשה ורפיון בישראל, יש מקום לאומות לשלוט עליהם. וכן שנינו:

'ויקרא שם המקום מסה ומריבה, על ריב בני ישראל ועל נסותם את ה' לאמר, היש ה' בקרבנו אם אין' (שמות יז, ז). רבותינו אומרים: כך היו מהרהרים ואומרים, הרי אנו מהרהרים בלבנו. אם יודע הוא מה אנו מהרהרים - נעבדנו, ואם לאו - לא נעבדנו, שנאמר 'היש ה' בקרבנו'. ר' ברכיה אומר: בלבם היו משיחים, והקב"ה נותן להם שאלתם, שנאמר 'וינסו אל בלבבם לשאול אוכל לנפשם'. אמר הקב"ה: כך הרהרתם, 'היש ה' בקרבנו אם אין', אני מודיע לכם - 'ויבוא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים' (תנחומא יתרו, ג).

רפיון הקשר עם הקב"ה, התבטא גם ברפיון בתלמוד תורה: "וילחם עם ישראל ברפידים" (שמות יז, ח) - שָׁרְפוּ יְדֵיהֶם מִן הַתּוֹרָה" (ילקוט שמעוני בשלח, 18ג), מן המצוות שנצטוו במרה. הגורם למלחמה הוא חוסר אמונה, על

כך יש לגייס במלחמה זו את האמונה והביטחון בהשגחה האלוקית, לחזק את הקשר של אלוקים עם בני האדם. "ויאמר משה אל יהושע, בחר לנו אנשים" (שמות יז, ט), ולמה ליהושע? אמר לו: זקנך אמר 'את האלוקים אני ירא' (בראשית מב, יח), ובזה כתוב 'ולא ירא אלוקים' (דברים כה, יח). יבוא בן בנו שאמר את האלוקים אני ירא, ויפרע ממי שאמר ולא ירא אלוקים" (שמות רבה כו, ג).

ואמנם האמונה היא שהביסה את עמלק, אשר דגל באקראיות וחרת על דגלו את סמל המקריות: "אשר קרך בדרך" (דברים כה, יח). יהושע לא היה גובר על עמלק לולא תפילתם של ישראל. גם ידיו של משה הנשואות לשמים לתפילה לא נוצחות מלחמה ללא שעבוד הלב ישראל. וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה? אלא, כל זמן שהיו ישראל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדים את לבם לאביהם שבשמים, היו מתגברים, ואם לאו היו נופלים" (ראש השנה ג, ח). "וכן מצינו באבותינו הראשונים, כשהיו הצרות מגיעות אותם, מכריזין תענית ועושים תשובה, והקב"ה עונה תפילתם. ממי אתה למד? ממשה רבינו במלחמת עמלק" (משנת רבי אליעזר, פרשה טו). ומה עשו ישראל באותה שעה? "ישראל יצאו חוץ לאהליהם וראו את משה כורע על ברכיו, והם כורעים על ברכיהם. נופל על פניו ארצה, והם נופלים על פניהם ארצה" (ילקוט שמעוני בשלח, רסה).

בשברון הלב ובשעבודו לאביהם שבשמים תיקנו גם את רפיונם בלימוד התורה. "בחודש השלישי... באו מדבר סיני, ויסעו מרפידים ויבואו מדבר סיני, ויחנו במדבר, ויחן שם ישראל נגד ההר" (שמות יט, א-ב). "לא בא הכתוב להודיע המקום שממנו נסעו, שא"כ היה לו להקדימו קודם תחנונות; אלא נתכוון לומר שנסעו מבחינת רפיון ידים, כמו שמצינו שדרשו, וילחם עם ישראל ברפידים, והם עתה נסעו מבחינה זו, והכינו עצמם לעבוד עבודת משא בנועם ה'" (אור החיים שם, פסוק א).

מלחמה זו שונה היתה ממלחמות אחרות, אף כי מטה האלוקים היה בידו, לא היתה זו מלחמה נסית. ידיו הורמו בתפילה, וההשגחה האלוקית התגלתה גם בתהלוכות הטבע. ולציון מאורע זה משאיר משה זיכרון לדורות, ובונה מזבח "ויקרא שמו ה' נסי" - כדי להביע את עומק האמונה

הישראלית שאף מעשי הטבע נס הם.

כי כל אלה הברכות כולם ניסיים, אין בטבע שיבואו הגשמים ויהיה השלום לנו מן האויבים ויבוא מורך בלבם לנוס מאה מפני חמשה בעשותנו החוקים והמצוות, ולא שיהיה הכל הפך מפני זרענו בשנה השביעית (רמב"ן, ויקרא כו, יא).

וכך עשה אליהו כשהביא את העם לקרוא בקול גדול "ה' הוא האלוקים" (מל"א יח, לו). "משה בנה מזבח, ואליהו בנה מזבח, משה קרא שם ה' למזבח, שנאמר ויקרא שמו ה' נסי, ואליהו שם מזבחו ה', שנאמר 'ויבנה את האבנים בשם ה'" (פסיקתא רבתי ד). וכן בניצחוננו של שאול על עמלק. "והנה מציב לו יד" (שמ"א טו, יב) - בונה לו מזבח, הוא המזבח שנאמר באליהו (מל"א יח, ל) 'וירפא את מזבח ה' ההרוס'" (רש"י, שמ"א טו, יב).

מלחמת מרדכי בהמן

סיבוב נוסף של מלחמת עמלק וישראל התרחש בימי מרדכי ואסתר. בראשונה נלחם עמלק במקדש. "גם מתרפה במלאכתו" (משלי יח, ט) - זה אחשוורוש שביטל מלאכת ביהמ"ק" (אסתר רבה א, א). ומי גרם לו לבטל את מלאכת בית המקדש? המן שהיה מזרע עמלק. "אמר הקב"ה: אילו נהרג המן כשירד ויעץ לאחשוורוש לבטל בנין ביהמ"ק, לא היה מי יודעו, אלא יתגדל ואח"כ יתלה" (שם ז, ב). וכל גאותו של מלך זה היתה על פשיטת ידו במקדש, "בהראותו את עושר כבוד מלכותו" (אסתר א, ד) - בגדי כהונה הראה להם, שנאמר בס': 'לכבוד ולתפארת' (שמות כח, ב), 'וכלים מכלים שונים' (אסתר א, ז) - הביא כלי בית המקדש" (אסתר רבה ב, א).

ובכלל, גנובה היא מלכותו מארץ העברים, וזמנית היא בידו עד יעלו לציון מושיעים. "על כסא מלכותו" (אסתר א, ב), מלכתו כתיב, בא לישב על כסא שלמה [שנאמר בו 'וישב על כסא ה'"] ולא הניחוחו, עמד ועשה משלו בדמים... אמר ר' איבו, כתיב 'כי לה' המלוכה, ומושל בגויים' (תהילים כב, כט), ואומר על כסא מלכותו? אלא לשעבר היתה המלכות לישראל, כיון שחטאו, נטלה מהם המלכות ונתנה לאומות העולם. למחר, כשישראל עושים תשובה, הקב"ה נוטלה מאומות העולם ומחזירה לישראל, אימתי?

ועלו מושיעים בהר ציון" (אסתר רבה א, יב-יג).

וכשם שבשעה שאומות העולם שמעו על יציאת מצרים, הם רגזו ופחדו אחזם, ובא עמלק וקיררם בליצנות - כך בשושן הבירה כשיועציו של אחשורוש התנגדו להשמיד את ישראל, בא המן העמלקי וציננם.

אמרו כולם: אם אתה מאבד את ישראל מן העולם, אין העולם מתקיים אלא בשביל תורה שנתנה לישראל... ולא עוד, אלא שכל האומות נקראים נכרים לפני הקב"ה וישראל נקראו קרובים... ואדם שרוצה לשלוח יד בקרוביו ובבניו של הקב"ה איך ימלט, לפי שהוא שליט בעליונים ובתחתונים... מיד אמר להם המן: אלוה שטבע לפרעה בים ועשה לישראל ניסים וגבורות ששמעתם, כבר הוא זקן ואינו יכול לעשות כלום, שכבר עלה נבוכדנאצר והחריב ביתו ושרף היכלו והגלה את ישראל ופזרן בין האומות, והיכן כוחו וגבורתו שכבר הזקין (אסתר רבה ז, יג).

עמד מרדכי כנגדו ואמר מפי תינוקות של בית רבן: "ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסכול אני עשיתי אני אשא ואני אסכול ואמלט" (ישעיהו מו, ט). ועל כן נקרא שמו מרדכי היהודי. "והלא ימיני הוא? לפי שייחד שמו של הקב"ה כנגד כל באי עולם, הה"ד 'לא יכרע ולא ישתחוה' (אסתר ג, ב), כשצווה אחשורוש להשתחוות להמן, חקק עבודה זרה על לבו ונתכוון שישתחוו לע"ז" (אסתר רבה ו, ב).

ובאמת כל עניינה של המגילה הוא להראות את הקשר שבין שמים וארץ, את ההשגחה האלוקית המסתתרת מאחורי מסכי הטבע ומעשי אנוש, ולדחות את אמונתו של המן העמלקי הבוטחת בגורל ובמקרה, ומפיל פור להשמיד את ישראל. "ויגד לו מרדכי את כל אשר קרר הו" (אסתר ד, ז), אמר להתך: לך אמור לה, בן בנו של קרר הו בא עליכם, שנאמר (דברים כה, יח) 'אשר קררך בדרך'" (אסתר רבה ח, ה).

ואף המן הובס במלחמתו בישראל בזכות התפילה: "לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי, ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים, לילה ויום, גם אני ונערותי אצום כן" (אסתר ד, טו). ומי יעץ להם עצה זו? משה ואליהו. "אמר לו משה לאליהו, לך והודיעו, כדי שיעמוד הוא משם,

ואני מכאן" (אסתר רבה ז, י). ומה התפלל משה במלחמה זו? מעין תפילתו במלחמת עמלק. "ויהי ידיו אמונה עד בא השמש" (שמות יז, יב). ואימתי שוקעת שמשו? ... כשתבוא אותה שכתוב בה "ויהי אומן את הדסה" (אסתר ב, ז), "הה' ד ויהי ידיו אמונה" (פסיקתא רבתי יב). המלחמה מתנהלת מלמעלה ומלמטה. וכן אמר משה ליהושע בשעתו, "אנא אזמין גרמי לההוא קרבא דלעילא, ואנת יהושע זמין גרמך לקרבא דלתתא" (זוהר, בשלח סה, ע"ב).

במלחמת מרדכי והמן מוכרע הניצחון של ישראל על עמלק, הניצחון שהחל בהר סיני: "ויתיצבו בתחתית ההר" (שמות יט, יז), מלמד שכפה עליהם הר כגיגית... אמר רב הונא, מכאן מודעא רבא לאוריתא. אמר רבה, אעפ"כ הדר קבלוה בימי אחשורוש, דכתיב 'קימו וקבלו היהודים' (אסתר ט, כז), קימו מה שקבלו כבר" (שבת פח, ע"א).

למעשה נעוץ מאבק זה כבר בראשית היצירה.

המן מן התורה מנין? שנאמר: "המן העץ" (בראשית ג, יא).

אסתר מן התורה מנין? שנאמר: "ואנכי הסתר אסתיר פני" (דברים לא, יח)*.

מרדכי מן התורה מנין? שנאמר: "מר דרור" (שמות ל, כג), ומתרגמינן "מריא דכיא" (חולין קלט, ע"ב).

בשעה שברא הקב"ה את העולם נתאווה שיהא לו דירה בתחתונים כשם שיש לו בעליונים. ברא את האדם וצוהו, "מכל עץ הגן וכו' ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו" (בראשית ב, טז-יז), ועבר על ציוויו, אמר לו, כך הייתי מתאווה שיהא לי דירה בתחתונים... ודבר אחד ציוויתי אותך ולא שמרתו. סילק הקב"ה שכינתו לרקיע הראשון. עמד קין והרג להבל, סילק שכינתו לרקיע שני וכו'. חטאו המצרים, נסתלקה לרקיע השביעי. כיון שעמד אברהם סיגל מעשים טובים. ירד הקב"ה מן רקיע שביעי לששי. עמד יצחק וכו' ירד לששי וכו' עמד משה והורידו לארץ, שנאמר (שמות יט, כ) "וירד ה' על הר סיני" (תנחומא ישן, נשא כד). ולא ירדה שכינה עד שהקריבו את הקטורת (תנחומא, סוף פרשת תצוה).

* ועיין עולת ראייה, סוף חלק א, שגילוי היו"ד והה"א שבמגילה - מגל-יה - גנוז בתוך הסת"ר אסת"ר.

סילוק השכינה נגרם אפוא בעטיו של נחש, באכילה מן העץ. גם עמלק שואף לדחוק את השכינה מהעולם התחתון, וע"כ רמוז בו שמו של המן - "המן העץ" - בחטאו של הנחש. השכינה חזרה שוב לעולמנו בסיוע הקטורת. והקטורת עניינה קיטרא - קשר וחיבור, והיא "מריא דכיא" - הוא מרדכי שקידם את מחיית עמלק בצעד נוסף. ניצחון זה התרחש בדרך טבעית, אנושית - לא בדרך נסית - בעזרתה של אסתר, המורה על הסתרת פנים. ובניגוד לדור המדבר ש"אנכי" התגלה לישראל דרך נסים ונפלאות - "אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" (שמות כ, ב), מתגלה ה"אנכי" הפעם דרך ההסתר - "ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא".

תשלום השם והכסא

"כי יד על כס י'ה מלחמה לה' בעמלק מדור דור" (שמות יז, טז) - הקב"ה נשבע שאין השם שלם ואין הכסא שלם עד שיימחה שמו של עמלק כולו. הכסא חסר א', והשם חסר ו' וה'. כדי שיהיו השם והכסא שלמים, יש להוסיף ג' אותיות: אל"ף, ה"א, וא"ו, הוא שאמר דוד ע"ה "כי בחר ה' בציון אוה למושב לו" (תהילים קלב, יג), כלומר, בעתיד כשהקב"ה יבחר בציון הוא ישב על כסא שלם, וזהו לשון "אוה" תשלום השם והכסא. וכן אמר דוד ע"ה "האויב תמו חרבות לנצח וערים נתשת אבד זכרם המה" (תהילים ט, ז). וכתוב "וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו" (שם שם, ח). "וה' לעולם ישב - הרי השם שלם. כונן למשפט כסאו - הרי הכסא שלם" (רבנו בחיי, סוף פרשת בשלח).

צירוף ג' אותיות חסרות אלו, ביטוי נוסף יש לו: "הוא", ואפשר אפוא למצוא רמז להשלמת השם והכסא בנוסח הברכה של ק"ש של שחרית: "לדור ודור הו א קיים וכו' דכ"ז סובב הולך לעת אשר תושלם מלחמת ה' בעמלק מדור דור, ואמר לדור ודור הו א קיים ו ש מ ו קיים ו כ ס א ו נכון וכו'. כלומר יתמלאו ג' האותיות החסרות שהן 'הוא', ויהיה שמו של הקב"ה קיים במלואו וגם כסאו יהיה נכון, ומלכותו ואמונתו לעד קיימת" (ר' משה לייב שחור, אבני שהם, סוף פרשת בשלח)*.

* עיין בכרך ג', מאמר "יתגדל ויתקדש".

הכינוי "הוא" אינה מבטא רק צירוף של ג' האותיות החסרות, אלא משמעות עמוקה יש לו: שמו של הקב"ה. "ותשקין את אביהן יין בלילה הו'א" (בראשית יט, לג), היה ראוי שיאמר בלילה ההוא, אלא מילת "הוא" - רומזת להקב"ה, וזהו שדרשו חז"ל שהקב"ה סייע באותו מעשה, ונזדמן להם יין במערה (רבנו בחיי, שם). וכן לקמן "ויהי הו'א טרם כלה לדבר" (בראשית כד, טו) - יש להתבונן בתוספת המלה "הוא", והיה ראוי לומר "ויהי טרם כלה לדבר". אבל מלת "הוא" מציינת כי היה עמו סיוע אלוקי בשליחות ההיא (רבנו בחיי, שם). וכן "הו'א עשנו ולא אנחנו" (תהילים ק, ג), "וְעָבַד הַלֹּוֹי הו'א" (במדבר יח, כג).

מדוע מכונה הקב"ה בשם הנסתר "הוא"? העמיק בעניין זה בספר שערי אורה.

הכתר העליון הנקרא אין סוף הנקרא אהי"ה, אינו מושג לא לשר ולא למלאך ולא לנביא בעולם, כי אפילו משה רבינו ע"ה אדון כל הנביאים לא דיבר כי אם עם השם יהו"ה יתברך וכו'. ולפי שאין בנו כח להשיגו, אין אנו מספרים עמו לנוכח, כמו שמספר עם אחר לנוכח ואומר לו בלשון אתה וכו', אלא בלשון 'הוא' אנו קוראים אותו וכו'. והספירה הזאת נקראת בתורה במקומות הרבה בדרך רמז 'הוא'. והנני מבאר, דע כי בהיות ספירת הכתר נסתרת ונעלמת אין מי שיוכל להתבונן בה דבר וכו' ולפי רוב התעלמותה נקראת בתורה בלשון 'הוא'. ולפיכך אמר 'הוא' רחום יכפר עון. ואל זה רמז צדיק וישר 'הוא'. וכן בשאר כל המקומות שתמצא לשון 'הוא', מדבר בשם ית' יש לך להתבונן בעומק רמזיו הוא ראוי להתבונן, וכן 'הוא' תהלתך 'הוא' אלקיך, כי 'הוא' אלקינו ואנחנו עם מרעיתו, ה' 'הוא' האלקים. וצריך להתבונן בכל התורה כיוצא באלו המקומות וכו' ודבר זה עמוק עד מאד, צריך אדם למסור בקבלה אל פה וכו', וכן מה שאמר 'ראו עתה כי אני אני, הוא'*

* ר' יוסף ג'יקטיליה (ממקובלי ספרד מהמאה ה-13 למנינים), שערי אורה, מהדורת יוסף בן שלמה עמ' 272-273. בשער הספר: "ספר שערי אורה חיבר החכם בחכמת הקבלה, המקובל האלקי כהר"ר יוסף ג'יקטיליא, והעיד עליו איש אלקים נורא הארזי"ל שהספר הזה הוא מפתח גדול ומאיר עיניים באספקלריא המאירה בחכמת הקבלה". ע"כ. מקור זה ואחרים למדתי ממאמרו החשוב של נפתלי וידר, "צעקת 'הוא' בימים נוראים", סיני ניסן תשמ"א.

הכרתת זרעו של עמלק חורגת אפוא, משבירת זרוע הרשע ושחרור האומה הישראלית משעבוד מלכויות. היא נטועה בחזון אחרית הימים, בגאולת הבורא וכן בגאולת ישראל, באחדות הבורא וב"תשלום השם והכסא". על כן כל עוד ישראל בגלות, גם שכינה בגלות, וכדברי ר' שמעון בר יוחאי, "בוא וראה כמה חביבין ישראל לפני הקב"ה. שבכל מקום שגלו שכינה עמהן" (מגילה כט, ע"א). ואין זו רק הבטחה ששכינה תלווה את ישראל בעת גלותן, אלא יש כאן קביעה שהשכינה עצמה שרויה בגלות, וכדברי הילקוט, "שכל מקום שגלו ישראל שכינה גלתה עמהן" (ילקוט שמעוני בא, רי); ועל כן גאולתם של ישראל היא למעשה גאולת השכינה.

וכן דרש ר' מאיר, "החודש הזה לכם" (שמות יב, ב) - לי ולכם היא הגאולה, כביכול אני נפדיתי עמכם, שנאמר (שמואל ב ז, כג) 'מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גויים ואלוקיו'" (שמות רבה טו, יב). "אמר ר' עקיבא, אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו, כביכול אמרו ישראל לפני הקב"ה - עצמך פדית" (מכילתא דר' ישמעאל בא, פרשה יד).

ומכאן משמעות עמוקה לכל אותם מקראות המורות על ישועתו של הקב"ה "אגילה בישועתך" (תהילים ט, טו). "יגל לבי בישועתך" (שם יג, ו). "ואראהו בישועתי" (שם צא, טז) - שאין כוונתם רק שהקב"ה יושיע את ישראל, אלא שגם הקב"ה עצמו נושע, כביכול.

"אמר ר' אבהו: זהו אחד מן המקראות הקשים, שהן מלמדין שישועתן של ישראל היא ישועתו של הקב"ה" (מדרש שוחר טוב, תהילים יג. וכן בילק"ש שם רמז תרסא). ומשום כך, כל עוד ישראל בגלות, ניתנה רשות לכוחות הרשע לשלוט בעולם, וכביכול מתגלית אזלת ידו של הבורא. זה המצב של שכינה בגלות: אין גילוי שם שמים בעולם, אין כסא מלכות בארץ, וכביכול, ידו של הקב"ה משועבדת - ועל כך באה התפילה: "הושיעה ימינך וענני" (תהילים קח, ז). והקב"ה משיב: "נתתי קץ לימיני, כל זמן שבני אדם משועבדים, תהא ימיני משועבדת. גאלתי בני, גאלתי ימיני" (ילקוט שמעוני תהילים, תשעה).

במשנה נזכר, שגם בבקשת הישועה בתפילת הלל היו פונים לקב"ה בכינוי הנסתר "הוא": בשעת הקפת המזבח בסוכות היו אומרים "אנא ה' הושיעה

נא' (תהילים קיח, כה), ר' יהודה אומר 'אני והו הושיעה נא' (סוכה מה, ע"א).
ופירש"י ד"ה אני והו, שהן משבעים ושתים שמות הנקובים בג' המקראות
בפרשת ויהי בשלח. "ויסע מלאך ה' וכו', ויבא בין מחנה וכו' ויט משה את
ידו וכו'" (שמות יד, יט-כא). ושלושתם בני ע"ב אותיות, ומהם שם המפורש.
אות ראשונה של פסוק ראשון, אחרונה של אמצעי וראשון של אחרון. והם
ב' השמות "אני והו". וביארו בתוספות שם:

ועדיין צריך טעם לזה, למה נשתנו שני שמות הללו דאמרינן להו
טפי מאחריני. משום דדרשינן באיכה רבתי קרא דכתיב ביחזקאל
'ואני בתוך הגולה' (יחזקאל א, א), וקרא דכתיב בירמיהו 'והוא אסור
באזיקים' (ירמיהו מ, א) - כביכול הוא עצמו, והיינו "הושענא",
שיושיע לעצמו.

הכרתת זרעו של עמלק היא אפוא "תשלום הכסא והשם", מילוי ה"הוא".
ובכינוי נסתר זה מתמקד כל חזון אחרית הימים שביטויים העיקרי הוא
"היום ההוא". "ה' מלך תגל הארץ" (תהלים צ, א). ללמדך שאין בעולם גילה
כל זמן שמלכות אדום קיימת. ואין השם שלם ואין הכסא שלם, שנאמר,
'ויאמר כי יד על כס יה'. וכיון שימלוך הקב"ה בתוך גלות רביעית, מיד
'והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ה ה ו א יהיה ה' אחד ושמו אחד' (זכריה
יד, ט). ואז תהיה הממשלה להשי"ת לבדו, כמו שנא', 'ונשגב ה' לבדו ביום
ה ה ו א' (ישעיהו ב, יא, ושם ח). וכתוב 'ועלו מושיעים וכו' ביום ה ה ו א יהיה
ה' אחד ושמו אחד'" (מדרש תהילים, צז).

"ויתכן לרמוז בכינוי "ההוא" אותיות "הוא" שחסרים מן השם והכסא,
ור"ל ביום שיחזרו למקומן ויהיה שם והכסא על השלמות, יהיה ה' אחד
ושמו אחד".* והיא הכוונה העמוקה הגנוזה ביסוד אמירה הקדיש, עפ"י
פירוש רש"י: "יתגדל ויתקדש, והיאך יכול אדם להגדיל שמו של הקב"ה,
שמה חס ושלום כביכול חסר הוא? אין, ודאי חסר ה' ו א, דכתיב כי יד על
כס יה, וכשהוא אומר כס יה הרי שהן חסרין אותיות. לכן אנו מתפללין
יתגדל ויתקדש, כלומר יהיה רצון מלפני מי שאמר והיה העולם, שיגאלנו
מבין האומות וימחה את זכר עמלק, ויתקדש שמו להיות שלם" (ספר הפרדס,

* רבינו בחיי, תורת חיים, הוצאת מוסד הרב קוק, שמות יז, טז, הובא בהערה, ד"ה ביום ההוא וגו'.

מהדורת ערנרייך, ס' ו, עמ' שכה).

"בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ובתי מדרשות, ועונין יהא שמיה הגדול מבורך, הקב"ה מנענע ראשו ואומר, אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך" (ברכות ג ע"א). ופירש"י, שבתפילה זו אנו מתפללין שימלא שמו דכתיב כי יד על כס י-ה, שלא יהא שמו שלם וכסאו שלם עד שימחה זרעו של עמלק. ופירושו כך: יהא שמי"ה - שם י"ה - רבא, גדול. כלומר: אנו מתפללין שיהא שמו גדול ושלם*.

חתירה מתמדת זו למילוי השם "הוא", שהחלה במלחמת עמלק, תסתיים, כאמור לעיל, בתבוסת גוג. וכבר העירו על כך, ש"גוג" עולה י"ב כמניין "הוא". בנפילת גוג ובחזרת י"ב השבטים, יימלא השם הגדול - וזה תוכנה של תפילת הקדיש.

"יתגדל ויתקדש הוסד על פי המקרא 'והתגדלתי והתקדשתי וכו' לעיני גויים רבים' (יחזקאל לח, כג) האמור במלחמת גוג ומגוג, שאז יתגדל שמו של הקב"ה, דכתיב 'ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד' (זכריה יד, ט). 'שמיה רבא', יש מפרשים 'שם י-ה רבא', שאנו מתפללים על שם י-ה שאינו שלם, שיתגדל ויתקדש ושיחזור להיות שלם, והיינו לעת הגאולה שינקום מעמלק, שנשבע שלא יהיה השם שלם עד שינקום ממנו, דכתיב 'כי יד על כס י-ה', שאין השם שלם ואין הכסא שלם אלא לאחר שינקום ממנו, ואז יהיה השם שלם וגם הכסא, דכתיב 'האויב תמו חרבות לנצח' (תהילים ט, ז) וכתוב 'וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו' (שם שם, ח). הרי השם שלם והכסא שלם" (טור, אורח חיים, סימן נו).

* תוספות, ברכות ג ע"א, ד"ה ועונין, בשם מחזור ויטרי, והם דברי רש"י הנזכרים לעיל בספר הפרדס. אך התוספות עצמם אינם מסכימים עם פירוש רש"י, עיין שם.